

Grzegorz Chrapek

Instytut Stosunków Międzynarodowych
Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa
im. ks. Bronisława Markiewicza w Jarosławiu

Przedsiębiorczość osób fizycznych na obszarach wiejskich Podkarpacia

Postępujący proces ujednolicania się rynku europejskiego spowodował wzrost konkurencji, którą należy analizować nie tylko w układzie międzynarodowym, ale także w ujęciu regionalnym. Zdaniem M. Citkowskiego (2007), koniecznością jest taka reorientacja współczesnej polityki gospodarczej, by stało się możliwe wspieranie lokalnych struktur gospodarczych. Rozwój tych struktur powinien być oparty przede wszystkim na własnych zasobach ludnościowych i kapitałowych. Władze samorządowe powinny na swoim terenie zapewnić odpowiednie warunki rozwoju różnego rodzaju działalności gospodarczej, pobudzenie przedsiębiorczości lokalnej jest bowiem jednym z podstawowych czynników kreujących rozwój gmin, powiatów i województw. Powinno być priorytetem działania władz samorządowych wszystkich szczebli.

Celem niniejszego artykułu jest analiza przedsiębiorczości na obszarach wiejskich woj. podkarpackiego. Wstępnie przyjęto, że przedsiębiorczość jest procesem innowacyjnego myślenia i podejmowania działalności gospodarczej przez osoby fizyczne, na własny rachunek i ryzyko. Jako miernik przedsiębiorczości przyjęto liczbę zakładów osób fizycznych, zwanych również pozarolniczymi indywidualnymi podmiotami gospodarczymi. Podmioty te odegrały istotną rolę w procesie przemian własnościowych w całej Polsce i na Podkarpaciu. Według E. Kirejczyka (1988), obejmują one działalność gospodarczą osób fizycznych w dziedzinie produkcji, rękodziela, usług i budownictwa. Stanowią grupę jednostek gospodarczych o stosunkowo zróżnicowanych funkcjach.

Badaniem objęto gminy wiejskie oraz część wiejską gmin miejsko-wiejskich w latach 2001–2006. Analizę przeprowadzono na podstawie danych GUS zawartych w systemie REGON, który stanowi podstawowe źródło informacji o działalności gospodarczej osób fizycznych w skali kraju. Nawiązując do opinii W. Kamińskiej (2004), należy stwierdzić, że jedną z wad systemu REGON jest traktowanie na równi małych i dużych podmiotów gospodarczych, zaletą zaś – stosunkowo duża rzetelność statystyki. Informacje zawarte w tym systemie pozwalają określić aktywność i poziom natężenia ruchu w zakresie podejmowania i realizacji inicjatyw przedsiębiorczych.

Czynniki wpływające na rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich

Rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich dokonuje się pod wpływem określonych czynników społeczno-ekonomicznych i politycznych, które działają ze zmiennym natężeniem w czasie i przestrzeni. Mogą one oddziaływać jako stymulatory wzrostu gospodarczego bądź jako elementy hamujące powstawanie nowych podmiotów gospodarczych. Czynniki te można klasyfikować według różnych kryteriów. W. Kamińska (2006) zaproponowała ich podział ze względu na zasięg oddziaływania. Autorka wyróżnia czynniki o zasięgu międzynarodowym (np. położenie geopolityczne, polityka zagraniczna), krajowym (np. stabilność gospodarcza, polityka fiskalna), regionalnym i lokalnym.

Analizując czynniki o znaczeniu regionalnym, należy wskazać rolę, jaką w rozwoju przedsiębiorczości odgrywa odpowiednio dostosowana infrastruktura techniczno-ekonomiczna. Istotne jest również położenie regionu względem krajowych i regionalnych ośrodków wzrostu gospodarczego. Dla obszarów wiejskich szczególnie ważne są czynniki o znaczeniu lokalnym (tab. 1). W literaturze przedmiotu najczęściej zwraca się uwagę na potencjał demograficzny, dostępność zasobów kapitałowych, chłonność rynku lokalnego, stan bezrobocia i tradycje w rozwoju prywatnej inicjatywy.

Tab. 1. Czynniki rozwoju przedsiębiorczości o zasięgu lokalnym na obszarach wiejskich

Zasięg oddziaływania	Najważniejsze czynniki
Lokalny	<ul style="list-style-type: none"> • potencjał demograficzny • lokalny rynek pracy • rozmiar bezrobocia • zasoby kapitałowe ludności • chłonność rynku • infrastruktura techniczna o znaczeniu lokalnym • stan środowiska przyrodniczego • aspiracje lokalnej społeczności • kompetencje i prężność samorządu lokalnego; instytucje wspierające biznes • tradycje rozwoju przedsiębiorczości

Źródło: W. Kamińska., *Pozarolnicza indywidualna działalność gospodarcza w Polsce w latach 1988–2003*, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa 2006.

Rozwój przedsiębiorczości na poziomie lokalnym jest w znacznej mierze wynikiem aktywności władz samorządowych, atrakcyjności inwestycyjnej badanej jednostki przestrzennej oraz postaw przedsiębiorczych mieszkańców wsi.

Interesującą analizę czynników wpływających na poziom przedsiębiorczości o zasięgu lokalnym przedstawili K. Krajewski i J. Śliwa (2004). Wśród analizowanych czynników wymieniają oni aspiracje kulturowe, standard życia, miejscowe tradycje, lokalne instytucje otoczenia biznesu, udogodnienia prawne, administracyjne, podatkowe i kredytowe oraz umiejętność absorpcji środków pomocowych, ale szczególne znaczenie przypisują władzom samorządowym (ryc. 1).

Ryc. 1. Czynniki wpływające na poziom przedsiębiorczości o zasięgu lokalnym

Źródło: K. Krajewski, J. Śliwa, *Lokalna przedsiębiorczość w Polsce. Uwarunkowania rozwoju*, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2004.

Samorządy lokalne, poprzez swoje działania, powinny zachęcać społeczność do podejmowania różnorodnych inicjatyw gospodarczych. W tym zakresie obowiązkiem samorządów jest realizacja działań sprzyjających wzrostowi aktywności gospodarczej przedsiębiorców poprzez m.in. tworzenie i realizację lokalnych programów wsparcia, wyznaczanie kierunków rozwoju lokalnej działalności gospodarczej czy tworzenie i udostępnianie listy pożądanych rodzajów działalności, których rozwinięcie będzie dofinansowywane bądź wspierane przez władzę lokalną.

W przedsiębiorczości czynnikiem kluczowym jest innowacyjna postawa człowieka, od której w większości przypadków uzależnione są różnego rodzaju działania gospodarcze. Stąd też mobilność społeczna, w połączeniu z odpowiednią polityką samorządów lokalnych, stanowi jeden z najważniejszych stymulatorów rozwoju gospodarczego przestrzeni wiejskiej. Dodatkowo intensywność oraz kierunki rozwoju lokalnego w dużym stopniu uzależnione są od specyfiki regionu oraz atmosfery, w jakiej odbywa się życie społeczno-gospodarcze.

W rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich Podkarpacia istotne jest oddziaływanie czynników hamujących, zwanych barierami. Według W. Maika, J. Paryska i L. Wojtasiewicz (1978), barierami nazywamy wszystkie te czynniki, które w danych warunkach uniemożliwiają lub utrudniają rozwój przedsiębiorczości lub w nim przeszkadzają, wymuszając potrzebę jego ograniczania lub niwelowania. W literaturze przedmiotu wydziela się bariery naturalne, demograficzne, ekonomiczno-techniczne i społeczne (tab. 2).

Tab. 2. Klasyfikacja barier ograniczających rozwój indywidualnej działalności gospodarczej

Rodzaj barier	Czynniki główne
Naturalne	<ul style="list-style-type: none"> • konflikty przestrzenne • cena przestrzeni
Demograficzne	<ul style="list-style-type: none"> • niskie kwalifikacje kadry samorządowej • niskie kwalifikacje przedsiębiorców i pracowników • brak doświadczenia w prowadzeniu własnych firm • bierna postawa społeczeństwa i władz samorządowych
Ekonomiczno- -techniczne	<ul style="list-style-type: none"> • niestabilna sytuacja gospodarcza kraju • niedobór kapitału • niski popyt • nadmierne obciążenia podatkowe • wysokie koszty prowadzenia działalności gospodarczej • wadliwa struktura środków trwałych • przestarzałe technologie wytwarzania • niedorozwój systemu bankowego łączności itp. (zła infrastruktura)
Spoleczne	<ul style="list-style-type: none"> • uwarunkowania psychologiczne i społeczne • nieakceptowanie rozwarstwień społecznych • niska świadomość ekonomiczna ludności • brak etosu przedsiębiorcy i ograniczona kultura przedsiębiorczości
Organizacyjno- -instytucjonalne	<ul style="list-style-type: none"> • brak długookresowej lokalnej polityki gospodarczej • niedorozwój instytucji otoczenia biznesu • niedostateczny rozwój lokalnego systemu wspierania firm • niedopasowanie aktów prawnych do nowych warunków gospodarowania

Źródło: W. Kamińska, *Pozarolnicza indywidualna działalność gospodarcza w Polsce w latach 1988–2003*, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa 2006.

Utrudnienia, takie jak: ograniczony dostęp do wykwalifikowanej siły roboczej, brak środków finansowych, niski poziom aspiracji i motywacji oraz brak długookresowej lokalnej polityki społecznej, w znacznej mierze wpływają na dynamikę rozwoju przedsiębiorczości.

Istnienie tych barier ma bardzo zróżnicowane podłoże. W jednym przypadku przyczyn ich oddziaływania można się doszukiwać w systemie edukacji, jaki funkcjonował w państwie socjalistycznym, w którym kwestie przedsiębiorczości w ogóle nie były podejmowane w szkołach podstawowych i średnich (Kamińska 2006). Niedobór środków finansowych wynika z niestabilności systemu gospodarczego (Skowroński 1991, Malecka 1999) bądź utrudnionego dostępu do kredytów czy nadmiernych obciążeń podatkowych (Skowroński 1991, Sobczyk 1999).

Bariery o charakterze społecznym, ograniczające rozwój przedsiębiorczości osób fizycznych, to m.in. niski poziom świadomości ekonomicznej wśród mieszkańców wsi, brak etosu przedsiębiorcy i ograniczona kultura przedsiębiorczości. Jak zauważa W. Kamińska (2006), te bariery zostały ukształtowane w wyniku długotrwałego oddziaływania procesów historycznych, potrzeba więc długiego czasu, aby je przełamać.

Rozwój przedsiębiorczości osób fizycznych w ujęciu lokalnym jest szczególnie wrażliwy na brak stabilnej polityki gospodarczej oraz niedorozwój lokalnego systemu wspierania działań przedsiębiorczych. Bariery jest również niedopasowanie aktów prawnych do warunków społeczno-ekonomicznych. Sporym problemem są także niejasność regulacji prawnych i ich interpretacja.

Przedsiębiorczość osób fizycznych na obszarach wiejskich woj. podkarpackiego w 2001 r.

Polskie rolnictwo, jako jeden z działów gospodarki narodowej, skupia około ¼ krajowych zasobów pracy, a mimo to jego zdolności produkcyjne są bardzo słabe, gdyż jest w stanie wytworzyć niecałe 10% krajowego produktu brutto (Markas, Młynarczyk 2002). Taka sytuacja wpływa bezpośrednio na poziom życia społeczności wiejskiej – prowadzi do powstawania konfliktów o charakterze społecznym, gospodarczym i politycznym. Dodatkowo, zła sytuacja finansowa mieszkańców wsi ogranicza możliwości edukacyjne dzieci i młodzieży.

Dzisiejsza wieś podkarpacka to obszar znacznie przeludniony, którego podstawowym problemem jest nadmierne rozdrobnienie gospodarstw. Na podstawie Powszechnego Spisu Rolnego z 2002 r. można stwierdzić, że ponad 67% ludności wiejskiej Podkarpacia prowadzi gospodarstwa rolne oparte na tradycyjnym sposobie funkcjonowania; około 11% mieszkańców wsi deklaruje, że utrzymuje się wyłącznie z działalności pozarolniczej lub prowadzi działalność rolniczą i pozarolniczą (ryc. 2). Pozostałe 22% badanych nie prowadzi żadnej działalności gospodarczej.

Ryc. 2. Gospodarstwa rolne na obszarach wiejskich Podkarpacia według głównej działalności gospodarczej

Źródło: opracowanie autorki na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Rzeszowie.

Można więc stwierdzić, że pomimo licznych szans, jakie stwarza współczesny rynek gospodarczy, społeczność wiejska Podkarpacia nadal wykazuje bardzo silne przywiązanie do pracy na roli, coraz częściej jednak decyduje się na rozpoczęcie pozarolniczej działalności gospodarczej.

W 2001 r. na obszarach wiejskich woj. podkarpackiego funkcjonowało 45 148 zakładów osób fizycznych. W stosunku do ogólnej liczby pozarolniczych podmiotów gospodarczych zakłady osób fizycznych stanowiły 88,2%. Oznacza to, że analizowane jednostki gospodarcze stanowią istotny element w strukturze gospodarczej regionu.

Średni wskaźnik przedsiębiorczości w 2001 r. wynosił 64,6. W układzie przestrzennym obserwuje się jego duże zróżnicowanie. Najwyższą wartość w roku 2001 odnotowano w 26 gminach (Czarna, Łańcut, Boguchwała, Krasne, Świlcza, Trzebownisko, Tyczyn, Baranów Sandomierski, Gorzyce, Baligród, Cisna, Lesko, Olszanica, Solina, Lutowiska, Bukowsko, Przemyśl, Krasiczyn, Bircza, Wojaszówka, Rymanów, Miejsce Piastowe, Krościenko Wyżne, Korczyna, Ustrzyki Dolne), położonych w środkowej oraz południowej części województwa. Łącznie w wymienionych gminach funkcjonowało 29,2% ogólnej liczby podmiotów zlokalizowanych na obszarach wiejskich Podkarpacia, a mieszkało tam 20,3% ludności wiejskiej (tab. 3). Obliczony iloraz lokalizacji wynosił 1,43, co jednoznacznie wskazuje na „nadreprezentację” badanych podmiotów gospodarczych względem potencjału demograficznego.

Tab. 3. Zróżnicowanie wskaźnika przedsiębiorczości na obszarach wiejskich Podkarpacia w 2001 r.

Lp.	Wskaźnik przedsiębiorczości	Liczba			Struktura		
		gmin	podmiotów osób fizycznych	ludności	gmin	podmiotów osób fizycznych	ludności
1	25,0–34,9	3	248	8135	2,1	0,5	1,2
2	35,0–44,9	12	2003	49 360	8,4	4,5	7,0
3	45,0–54,9	37	7991	159 601	25,9	17,7	22,8
4	55,0–64,9	38	12 252	207 707	26,6	27,2	29,7
5	65,0–79,9	27	9 444	133 273	18,8	20,9	19,0
6	80 i więcej	26	13 210	142 277	18,2	29,2	20,3
Razem		143	45 148	700 353	100,0	100,0	100,0

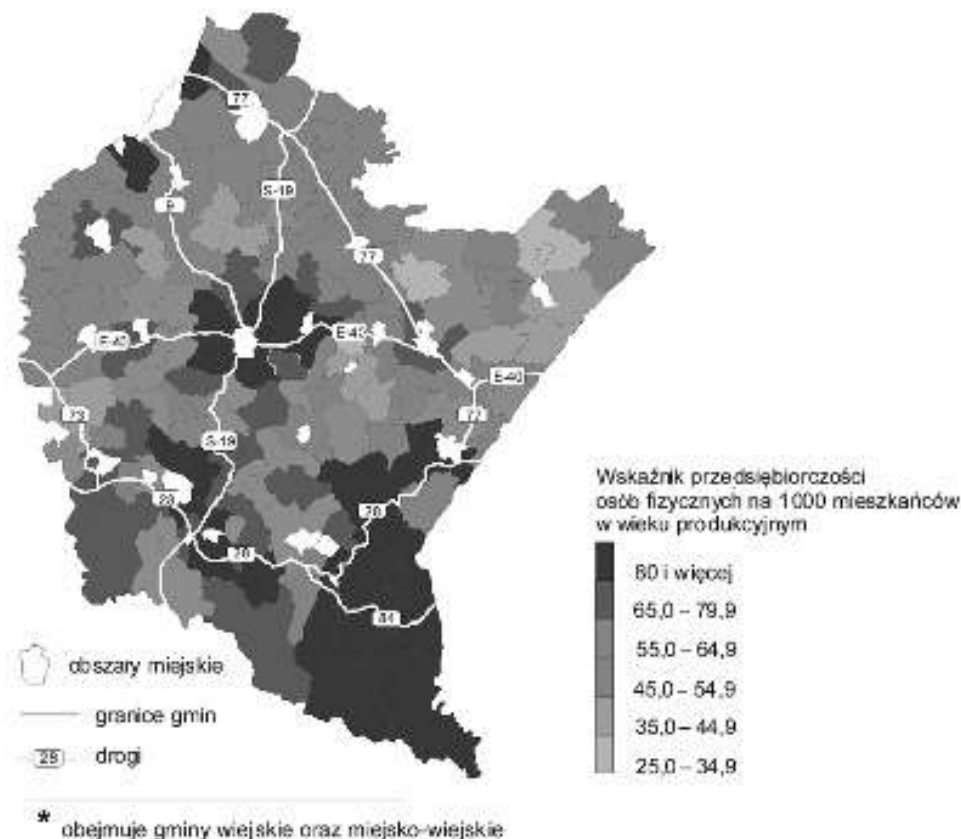
Źródło: opracowanie autora na podstawie danych systemu REGON.

Odmienne ukształtowała się sytuacja w 3 gminach (Gać, Cieszanów, Sieniawa), w których zarejestrowanych było 0,5% ogólnej liczby podmiotów gospodarczych, podczas gdy na ich terenie mieszkało 1,2% ludności badanego obszaru – obszarów wiejskich Podkarpacia. Iloraz lokalizacji wyniósł 0,41, co wskazuje na „niedobór” badanych podmiotów gospodarczych względem ludności. W przypadku tych jednostek przestrzennych wskaźnik przedsiębiorczości w 2001 r. utrzymywał się na poziomie od 25,0 – 34,9 (tab. 3). Gminy te, położone w północno-wschodniej części woj. podkarpackiego, są jednostkami o najniższej, spośród analizowanych gmin, wartości wskaźnika przedsiębiorczości.

Analizując rozkład przestrzenny badanego zjawiska, można stwierdzić, że w roku 2001 wysoką wartość wskaźnika przedsiębiorczości zanotowano w gminach położonych blisko głównych ośrodków miejskich (Czarna 91,02, Krasne 127,65) oraz w południowej części województwa, czyli w gminach: Solina 122,41, Cisna 183,67, Lutowiska 256,26 i Rymanów 91,82, typowo turystycznych. W układzie przestrzennym obserwuje się pewną zależność, a mianowicie wartość anali-

zowanego wskaźnika ulega stopniowemu obniżeniu w kierunku północno-wschodnim, gdzie brak jest większych ośrodków miejskich oraz ważniejszych szlaków komunikacyjnych (ryc. 3).

Ryc. 3. Wskaźnik przedsiębiorczości na obszarach wiejskich regionu podkarpackiego w roku 2001

Źródło: opracowanie autora na podstawie danych systemu REGON.

W części środkowej województwa oraz w obrębie dużych ośrodków miejskich, jak: Rzeszów, Jarosław, Przemyśl czy Tarnobrzeg, wartość wskaźnika w większości gmin podmiejskich jest znacznie większa.

Dynamika liczby zakładów osób fizycznych na obszarach wiejskich woj. podkarpackiego w latach 2001–2006

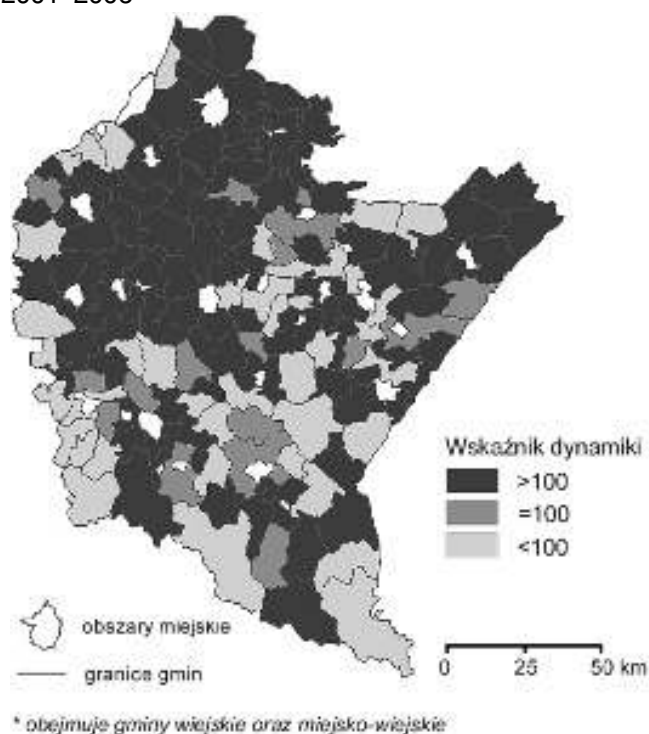
W latach 2001–2006 na obszarach wiejskich woj. podkarpackiego liczba podmiotów osób fizycznych wzrosła z 45 148 do 45 890, czyli do 102% (tab. 4). Tempo wzrostu było zatem takie samo, jak w miastach i przeciętnie w województwie. Wskaźnik dynamiki wahał się od 75,3% w gminie Czarna do 147,3% w gminie Krzeszów (ryc. 4).

Tab. 4. Dynamika liczby zakładów osób fizycznych na obszarach wiejskich woj. podkarpackiego w latach 2001 i 2006

Wyszczególnienie	Liczba podmiotów gospodarczych osób fizycznych		Wskaźnik dynamiki 2001 = 100%
	2001	2006	
Obszary miejskie	61 774	63 048	102,0
Obszary wiejskie	45 148	45 890	102,0
Łącznie	106 922	108 938	102,0

Źródło: opracowanie autora na podstawie danych systemu REGON.

Ryc. 4. Dynamika liczby podmiotów gospodarczych na obszarach wiejskich woj. podkarpackiego w latach 2001–2006

Źródło: opracowanie autora na podstawie danych systemu REGON.

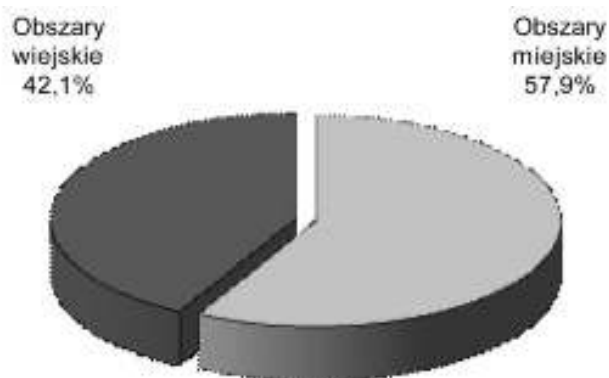
W 40 gminach obserwowano spadek liczby funkcjonujących podmiotów gospodarczych. W konsekwencji wartość wskaźnika dynamiki wahała się w tych jednostkach od 75,3% do 98,8%. Gminy te położone są w południowo-zachodniej oraz środkowej części woj. podkarpackiego. W kolejnych 16 gminach zanotowano stagnację, analizowany wskaźnik dynamiki mieścił się bowiem w granicach 100% i obejmował gminy: Leżajsk, Żołynia, Czermin, Hyżne, Kamień, Baligród, Dydnia, Radymno, Rokietnica, Kołaczyce, Tarnowiec, Rymanów (obszar wiejski), Wojaszówka, Wielkie Oczy, Sanok oraz Niebylec. Aż w 87 gminach zaobserwowano wzrost liczby analizowanych podmiotów; wskaźnik dynamiki mieści się tu w granicach od 103,1 do 147,3. Gminy te w większości położone były w północno-zachodniej oraz północnej części województwa i obejmowały w całości powiaty: stalowowolski, niżański, kolbuszowski, ropczycki oraz częściowo lubaczowski, tarnobrzeski, dębicki i rzeszowski.

Przedsiębiorczość osób fizycznych na obszarach wiejskich woj. podkarpackiego w 2006 r.

W roku 2006 w woj. podkarpackim w systemie REGON znajdowało się 108 938 podmiotów gospodarczych zarejestrowanych przez osoby fizyczne, z których 42,1% prowadziło działalność na obszarach wiejskich, a 57,9% – w miastach (ryc. 5).

Liczba zarejestrowanych w systemie REGON podmiotów gospodarczych osób fizycznych dowodzi, że pozarolnicza działalność gospodarcza zyskuje coraz większe uznanie wśród społeczności wiejskiej. Jednak w latach 2001–2006 liczba zakładów osób fizycznych wzrosła nieznacznie, z 106 922 do 108 938, co potwierdzają badania. Wykazały one, że przyrost liczby podmiotów w roku 2006 wyniósł 2% w stosunku do roku 2001. Stosunkowo niski poziom aktywności mieszkańców wsi potwierdza również iloraz lokalizacji, określający stopień koncentracji podmiotów gospodarczych na danym obszarze w stosunku do stopnia koncentracji liczby ludności zamieszkującej badany obszar.

Ryc. 5. Podmioty gospodarcze osób fizycznych funkcjonujące na obszarach miejskich i wiejskich woj. podkarpackiego w roku 2006

Źródło: opracowanie autora podstawie danych systemu REGON.

Tab. 5. Iloraz lokalizacji na obszarach miejskich i wiejskich w woj. podkarpackim w latach 2001 i 2006

Wyszczególnienie	Liczba podmiotów gospodarczych osób fizycznych		Iloraz lokalizacji
	2001	2006	
Obszary miejskie	61 774	63048	1,42
Obszary wiejskie	45 148	45890	0,70
Łącznie	106 922	108 938	x

Źródło: zestawienie autora na podstawie danych systemu REGON.

Analiza wykazała, że dla obszarów wiejskich iloraz lokalizacji wynosi 0,70, a dla obszarów miejskich 1,42 (tab. 5). Wartości te potwierdzają z jednej strony istnienie zjawiska nadreprezentacji liczby podmiotów na obszarach miejskich, z drugiej zaś – występowanie znaczącego niedoboru zakładów osób fizycznych na obszarach wiejskich.

W 2006 r. na obszarach wiejskich woj. podkarpackiego funkcjonowało 45 890 podmiotów gospodarczych. W stosunku do ogólnej liczby podmiotów gospodarczych w województwie stanowiły one 83,3%. W wyniku słabej dynamiki zmian liczby podmiotów rozkład przestrzenny wskaźnika przedsiębiorczości nie uległ zasadniczym zmianom. Wśród przebadanych 143 gmin najwyższy wskaźnik przedsiębiorczości zanotowano w grupie 20 jednostek przestrzennych. Gminy te położone były w dwóch obszarach: w Bieszczadach oraz we fragmencie Beskidu Niskiego, czyli był to obszar o bardzo wysokiej atrakcyjności turystycznej. W drugim przypadku wysoki poziom wskaźnika przedsiębiorczości zanotowano w gminach podmiejskich Rzeszowa, Tarnobrzega, Jarosławia i Przemyśla.

W porównaniu z rokiem 2001, liczba gmin o najwyższej wartości wskaźnika uległa zmniejszeniu do 20, a w ich obrębie funkcjonowało łącznie 18,9% ogólnej liczby podmiotów osób fizycznych (tab. 6). W tej grupie 20 gmin to te same gminy, które odznaczały się najwyższym wskaźnikiem przedsiębiorczości w 2001 r., a 6 gmin (Łańcut, Gorzyce, Korczyn, Miejsce Piastowe, Wojaszówka, Bircza), ze względu na słabszą dynamikę zmian liczby badanych podmiotów gospodarczych, znalazło się w grupie o najwyższych wskaźnikach.

Najwyższą wartość wskaźnika przedsiębiorczości zanotowano w gminach należących do powiatów: leskiego (5 gmin), rzeszowskiego (5), łańcuckiego (1), tarnobrzeckiego (1), sanockiego (1), krośnieńskiego (2), przemyskiego (2) oraz bieszczadzkiego (3). Wzrost aktywności gospodarczej zanotowano także w gminach mających bezpośredni bądź pośredni

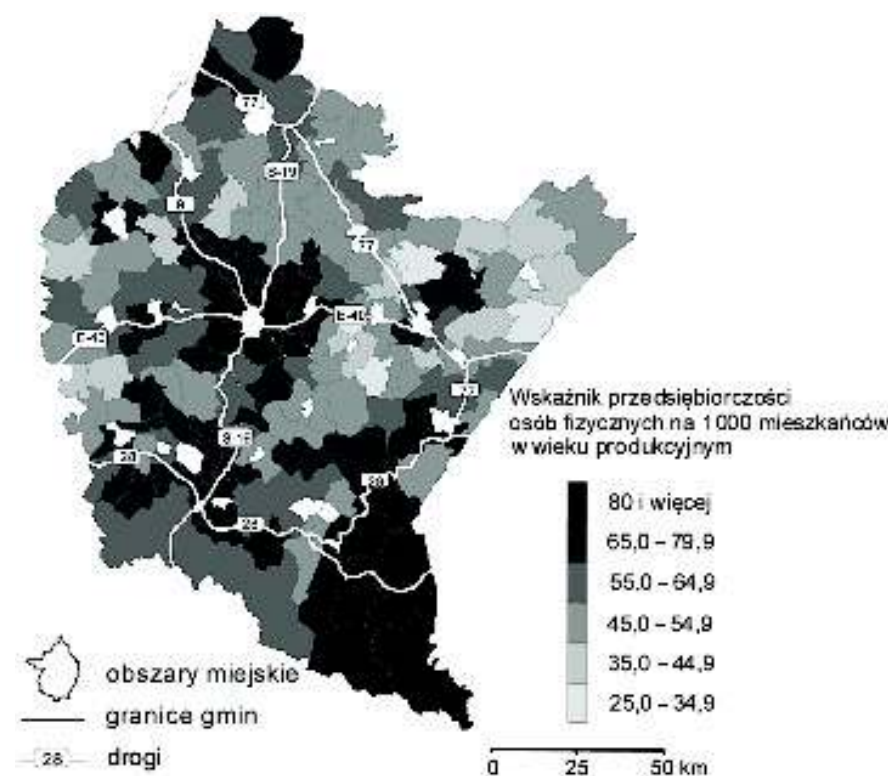
kontakt z ważniejszymi szlakami komunikacyjnymi łączącymi Kraków z Rzeszowem oraz przejściem granicznym Medyka (E-40), trasą S-19 łączącą Rzeszów z Białymstokiem czy droga krajową nr 28 Nowy Sącz – Krosno – Sanok (ryc. 6).

Tab. 6. Wskaźnik przedsiębiorczości na obszarach wiejskich regionu podkarpackiego w roku 2006

Lp.	Wskaźnik przedsiębiorczości	Liczba			Struktura		
		gmin	podmiotów osób fizycznych	ludności	gmin	podmiotów osób fizycznych	ludności
1	25,0–34,9	4	434	13 389	2,8	0,9	1,9
2	35,0–44,9	12	2 252	53 397	8,4	4,9	7,4
3	45,0–54,9	45	11 176	216 222	31,4	24,5	29,9
4	55,0–64,9	35	10 937	163 325	24,5	23,8	22,6
5	65,0–79,9	27	12 410	159 398	18,9	27,0	22,1
6	80 i więcej	20	8 681	116 261	14,0	18,9	16,1
Razem		143	45 890	721 992	100,0	100,0	100,0

Źródło: opracowanie autora na podstawie danych systemu REGON.

Ryc. 6. Wskaźnik przedsiębiorczości na obszarach wiejskich regionu podkarpackiego w roku 2006

* obejmuje gminy wiejskie oraz miejsko-wiejskie

Źródło: opracowanie autora na podstawie danych systemu REGON.

W roku 2006 najmniejszą wartość wskaźnika przedsiębiorczości zaobserwowano w 4 gminach: Gać, Sieniawa, Pruchnik oraz Wielkie Oczy, położonych w powiatach przeworskim i lubaczowskim, leżących w północno-wschodniej części woj. podkarpackiego. Łącznie na tym obszarze funkcjonowało 0,9% ogólnej liczby podmiotów gospodarczych, a mieszkało

1,9% ludności wiejskiej (tab. 6). Dwie gminy odznaczały się najniższymi wartościami analizowanego wskaźnika już w 2001 r., a dwie kolejne (Pruchnik i Wielkie Oczy) ze względu na spadek liczby podmiotów dołączyły do tej grupy.

Zdaniem W. Kamińskiej (2004), różnice między gminami miejsko-wiejskimi a gminami wiejskimi mają różne podłoże. Obszary położone w bliskim sąsiedztwie ośrodków miejskich funkcjonują zgodnie ze współczesnymi kierunkami rozwoju, ukształtowanymi przez dynamiczne procesy industrializacji i urbanizacji. Obszary oddalone od miast charakteryzuje pewne spowolnienie procesów gospodarczych oraz bardzo głęboko zakorzenione przywiązanie do ziemi, które w istocie hamuje wszelkie przejawy aktywności gospodarczej. Jednocześnie znaczący wpływ na rozwój gospodarczy obszarów wiejskich wywarło uruchomienie różnych programów wsparcia finansowego dla rejonów słabo rozwiniętych, do których zaliczone zostało całe woj. podkarpackie.

Ostatecznie najwyższy poziom przedsiębiorczości w roku 2006 został odnotowany na obszarze gmin turystycznych, m.in.: Solina, Lesko, Bukowsko, Łańcut, Rymanów i Krasiczyn (ryc. 6). Jak wskazuje B. Górz (2003), mieszkańcy tych gmin prowadzili stosunkowo niezależną działalność gospodarczą już w okresie PRL, trudniąc się przemysłem skórzanym i drzewnym. Istotną rolę w rozwoju tych gmin odgrywa aktywność władz samorządowych, które – jako jedna z najbliższych i najważniejszych instytucji wsparcia gospodarczego – starają się promować podległą sobie przestrzeń wiejską.

Podsumowanie

Ulegająca nieustannym zmianom sytuacja gospodarcza kraju wpływa bezpośrednio na warunki gospodarowania, sprzyja bowiem ujawnianiu się wszelkich dysproporcji i zapóźnień, z jakimi borykają się obszary wiejskie woj. podkarpackiego. Działalność rolnicza w obecnych warunkach jest mało efektywna, ponieważ jej koszty są bardzo wysokie. Konieczne staje się więc wspieranie wielofunkcyjnego rozwoju wsi. Wprowadzanie na tereny wiejskie nowych funkcji pozarolniczych powinno zostać w szczególny sposób ukierunkowane na rozwój aktywności gospodarczej osób fizycznych. Nawiązując do opinii W. Kamińskiej (2004), tego typu podmioty wykazują wysoki poziom elastyczności, mobilności oraz odporności na różnego rodzaju zjawiska kryzysowe, co sprzyja tworzeniu gospodarczo silnego regionu.

Analiza pozwala stwierdzić, że zakłady osób fizycznych stanowią bardzo istotny element struktury gospodarczej obszarów wiejskich woj. podkarpackiego. W roku 2006 było ich ponad 45,8 tys. Jak wykazały badania (Kamińska 2006), średnio w tego typu podmiotach pracują dwie osoby. Można sądzić, że analizowane podmioty stworzyły około 92 tys. miejsc pracy. Jest to niezwykle ważne, na obszarach wiejskich Podkarpacia bowiem często tylko tego typu podmioty gospodarcze stwarzają nowe miejsca pracy, wpływając w ten sposób na zróżnicowanie źródeł dochodów ludności wiejskiej.

W latach 2001–2006 obserwowano powolne tempo wzrostu liczby podmiotów gospodarczych osób fizycznych – wzrosła ona zaledwie o 2%. Autor ma świadomość, że jest to zbyt krótki okres, by oczekiwać znaczących zmian w potencjale zakładów osób fizycznych. Jednak należy zwrócić uwagę, że na obszarach wiejskich woj. podkarpackiego funkcjonowało 42,1% ogólnej liczby analizowanych tego typu zakładów w województwie, podczas gdy na tym terenie mieszkało 57,8% ludności. Oznacza to, że iloraz lokalizacji dla obszarów wiejskich (0,7) wskazuje na istotny niedobór analizowanych podmiotów gospodarczych względem potencjału ludnościowego.

Badania wykazały, że obszary wiejskie Podkarpacia odznaczają się różnym stopniem atrakcyjności dla lokalizacji podmiotów osób fizycznych. Wskaźnik przedsiębiorczości w roku 2006 wahał się od 27,58 do ponad 80 (średnia wyniosła 63,56).

Nawiązując do klasyfikacji zaproponowanej przez B. Górza (2003), na obszarach wiejskich woj. podkarpackiego można wskazać następujące typy obszarów charakteryzujące się zróżnicowanym stopniem aktywności osób fizycznych:

1. Obszary o wybitnych walorach przyrodniczych, w których obrębie rozwój przedsiębiorczości ściśle wiąże się z rozwojem turystyki (wypoczynkowa, lecznicza). Do takich gmin zaliczymy jednostki przestrzenne położone w Bieszczadach i Beskidzie Niskim (np. Lutowiska, Ustrzyki Dolne, Czarna, Solina, Bukowsko, Rymanów). Wskaźnik przedsiębiorczości w tych gminach zazwyczaj przekracza 80.
2. Obszary położone na zapleczu regionalnych oraz ponadlokalnych ośrodków miejskich (Rzeszów, Tarnobrzeg, Krosno, Przemyśl). Rozwój prywatnej działalności gospodarczej w gminach podmiejskich jest pobudzany przede wszystkim przez czynnik demograficzny oraz łatwiejszy dostęp do instytucji otoczenia biznesu. Wartości wskaźnika przedsiębiorczości są bardzo wysokie, jednak należy pamiętać, że atrakcyjność tych obszarów w dużej mierze zależy od wielkości i funkcji miasta.
3. Obszary mające bezpośredni bądź pośredni kontakt z głównymi ciągami komunikacyjnymi (położone wzdłuż dróg łączących np. Kraków z Rzeszowem). Czynnikiem sprzyjającym rozwojowi tych gmin jest dostępność komunikacyjna. Jej oddziaływanie powoduje, że wartość wskaźnika przedsiębiorczości kształtuje się w przedziale 55–65.
4. Obszary położone w obrębie specjalnych stref ekonomicznych (SSE Euro-Park Mielec, SSE Wisłosan Tarnobrzeg). W tych gminach czynnikiem pobudzającym przedsiębiorczość osób fizycznych są liczne udogodnienia podatkowe, inwestycyjne, możliwość korzystania z kredytów preferencyjnych czy środków pomocowych.
5. Obszary strefy przygranicznej, obejmujące w szczególności gminy, na których terenie znajdują się przejścia graniczne (Medyka, Ustrzyki Dolne, Radymno). Obecnie w woj. podkarpackim funkcjonuje 9 przejść drogowych i 4 kolejowe. Położenie w bliskim sąsiedztwie granicy skłania do podejmowania pozarolniczej działalności gospodarczej związanej z handlem (np. bazarowy), gastronomią czy wynajmem pokoi. Wskaźniki przedsiębiorczości w tych gminach są stosunkowo niewysokie, przekraczają zazwyczaj 45. Należy jednak pamiętać, że przedsiębiorczość jest procesem wyrażającym stosunek człowieka do nowych inicjatyw. Mając na uwadze utrzymujący się od dłuższego czasu w kraju wzrost gospodarczy, a także łatwiejszy dostęp do kapitału czy tworzenie się mikroprzedsiębiorstw, należy zakładać, że poziom przedsiębiorczości w woj. podkarpackim będzie stopniowo wzrastał.

Literatura

1. Balcerowicz L., 1997, *Socjalizm, kapitalizm, transformacja. Szkice z przełomu epok*, PWN, Warszawa.
2. Borsuk I., 2007, *Uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości w powiecie augustowskim [w:] Samorząd w procesie rozwoju regionów polski wschodniej*, B. Plago (red.), Wydawnictwo Wyższej Szkoły Administracji Publicznej im. Stanisława Staszica, Białystok.
3. Citkowski M., 2007, *Kierunki rozwoju lokalnej przedsiębiorczości w gminach województwa podlaskiego [w:] Samorząd w procesie rozwoju regionów polski wschodniej*, B. Plago (red.), Wydawnictwo Wyższej Szkoły Administracji Publicznej im. Stanisława Staszica, Białystok.
4. Drucker P., 1992, *Innowacje i przedsiębiorczość. Praktyka i zasady*, Wydawnictwo PWE, Warszawa.
5. Górz B., 2003, *Spółeczeństwo i gospodarka Podhala w okresie transformacji*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków.

6. Iwicki S., 2001, *Rola turystyki w zrównoważonym i wielofunkcyjnym rozwoju obszarów wiejskich* [w:] *Turystyka jako czynnik rozwoju regionów, miast i obszarów wiejskich*, W. Maik, K. Marciniak (red.), Wydawnictwo WPSTiH, Bydgoszcz.
8. Kamińska W., 2004, *Kształtowanie się pozarolniczej indywidualnej działalności gospodarczej w Polsce w latach 1988–2003*, IGiAS PAN, Kielce.
9. Kamińska M., 2004, *Aktywność gospodarza osób fizycznych na obszarach wiejskich Polski południowej w latach 1994–2003*, IGiPZ PAN, Warszawa.
10. Kamińska W., 1996, *Pozarolnicza indywidualna działalność gospodarza jako nowy element w strukturze gospodarczej Polski Południowo-Wschodniej* [w:] „Biuletyn KPZK PAN”, 174/1996, Warszawa.
11. Kamińska W., 1999, *Przemiany struktury rodzajowo-przestrzennej pozarolniczej indywidualnej działalności gospodarczej w Polsce w latach 1991–1994*, „Przegląd Geograficzny”, t. LXIX, z. 1–2, Warszawa.
12. Kirejczyk E., 1988, *Ewolucja i rozwój pozarolniczej gospodarki nieuspołecznionej w latach 1979–1986* [w:] E. Kirejczyk (red.), *Pozarolnicza gospodarka nieuspołeczniiona*, Wyd. UW, Warszawa.
13. Krajewski K., Śliwa J., 2004, *Lokalna przedsiębiorczość w Polsce. Uwarunkowania rozwoju*, Wydawnictwo Naukowe Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
14. Maik W., 1995, *Problematyka lokalna w okresie przelomu postmodernistycznego i transformacji społeczno-ekonomicznej. Przegląd nowych ujęć kwestii lokalnej w teorii i praktyce społeczno-gospodarczej państw zachodnich* [w:] S.L. Bagdziński, W. Maik, A. Potoczek (red.), *Polityka rozwoju regionalnego i lokalnego w okresie transformacji systemowej*, Wyd. UMK, Toruń.
15. Markas M. E., Młynarczyk K., 2002, *Znaczenie agroturystyki w rozwoju obszarów wiejskich* [w:] *Agroturystyka*, K. Młynarczyk (red.), Wydawnictwo UWM, Olsztyn.
16. Parysek j., 1991, *Which way? Possibilities of the integration of the Polish economy and industry with the European Economic Community as seen start of 1990s* [w:] T. Marszał, J. Stejskał (red.), *The impact of transition to a market economy in countries of Central-Eastern Europe upon the spatial structure of international economic relations in the manufacturing sector*, Wyd. UŁ, Łódź.
17. Schumpeter J., 1960, *Teoria rozwoju gospodarczego*, WN PWN, Warszawa.
18. Skowronek S., 1991, *Finansowanie małych firm*, Spółdzielczy Instytut Badawczy, Warszawa.
19. Smoleń M., 2006, *Uwarunkowania otoczenia zewnętrznego przedsiębiorstwa* [w:] *Paradygmaty oceny funkcjonowania przedsiębiorstw*, „Zeszyt Naukowy”, 21/2006. Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej, Krosno.
20. Sobczyk G., 1995, *Rynkowe uwarunkowania rozwoju małego biznesu (na podstawie województwa lubelskiego)* [w:] B Piasecki, Z. Konieczny (red.), *Uwarunkowania rozwoju sektora MSP w krajach Centralnej i Wschodniej Europy*, Wyd. UŁ, Łódź.
21. Wojtasiewicz L., 1997, *Czynniki rozwoju lokalnego – nowe ujęcie metodologiczne* [w:] W. Maik (red.), *Problematyka rozwoju lokalnego warunkach transformacji systemowej*, „Biuletyn KPZK PAN”, 177/1997, Warszawa.
22. www.stat.gov.pl

Physical Persons' Enterprise at the Village Territories of Podkarpacki Region

Modern economy conditions inherent to the policy of European countries force us to implement the multifunctional development of village areas. This process is aimed to the development of the economic activity of individual persons and must lead to the building the strong economy of the region.

Research in the enterprise level on the village territories paid attention to social and economic conditions, that affect the increasing quantity of individual person who run business in 2001-2006. In the light of changes that took place recently, it is important to present a concise description of the local factors that influence the economic development of the village territories directly or indirectly. The analysis of the economic situation concerning Podkarpacki region has showed that this region is overpopulated and with excessive fragmentation of small farms and it was proved by the General Farming Census in 2002. Although many chances was caused by modern economy, the inhabitants of village areas are concentrated mainly at the farms and are busy with work there.

On the commune level there is the differentiation of business activity of individual persons. A certain increase of non-agriculture business entities in 2001-2006 was register only in 20 space units where the value of enterprise index was more than 80. At the same time the decrease was noted on the areas where the index value was the lowest. The research showed that in 2006 at the village territories of Podkarpacki region 42.1% of total amount of individual entities operated. It proves that comparing to the demographic potential there is deficit in these kind of entities.

However the period considered in the research was relatively short and the analyzed changes in individual business entities are not distinguishable.

As we analyze space differentiation of enterprise development we must take into account high index value territories are attractive for investors or tourists. In the second zone of increase there are the territories situated near towns or the communication routes. The additional researches gave the possibility to notice that the increase of business activity of individual person is closely connected with the attitudes of villagers and availability of financial resources. The correlations confirm that the gradual economic growth prove the assumption that the entrepreneurship will be maintained among villages, but one must not count on the more dynamic development.